

TARİH BOYUNCA ANADOLU'DA SALGINLAR VE ÖNLEMLER EPIDEMICS AND PRECAUTIONS IN ANATOLIA THROUGHOUT HISTORY

Mustafa BOZKAYA

Milli Eğitim Bakanlığı, mustafa.bozkaya7306@gmail.com, orcid.org/0000-0002-3879-7030

Makale Gönderim-Kabul Tarihi (01.03.2022-05.06.2022)

Öz

Dünyayı önemli bir şekilde etkileyen salgın hastalıklar, geçmişte de toplumları etkilemiş ve tedbirler almaya zorlamıştır. Anadolu antik çağlardan günümüze kadar salgın hastalıkların yoğunlukla yaşandığı bir coğrafyadır. Salgınlarla mücadelede ilk çağlarda din temelli uygulamalar göze çarparken, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı döneminde sağlık hizmetleri kurumsallaşmaya başlamıştır. Anadolu'da hüküm süren Selçuklu ve Osmanlı, sağlık konusunda önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. İlk modern karantina uygulamaları olarak Osmanlı devletinde uygulamaya konulmuştur. Salgınla mücadelede yeni kurumlar kurulmuş ve aşılarda geliştirilmiştir. Salgın hastalıklara karşı önlem olarak Avrupalı devletler ve Osmanlı devleti konferanslar düzenlemişlerdir. Bu konferanslarda salgınla mücadelede ortak planlar ve stratejiler geliştirmişlerdir. Dünya Sağlık Örgütü'nün temeli bu gelişmelerden sonra atılmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet öncesi dönemde Anadolu'daki salgın zamanlarındaki sağlık hizmetleri ve alınan tedbirler hakkında bilgiler derlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, karantina, salgın, bulaşıcı hastalıklar

Abstract

Epidemics that affect today's world in a significant way have also affected societies in the past and forced them to take measures. Anatolia is a geography where epidemic diseases have been experienced intensively from ancient times to the present day. While religion-based practices were prominent in the early ages in the fight against epidemics, health services began to be institutionalized during the Byzantine, Seljuk and Ottoman periods. The Seljuks and Ottomans, who ruled in Anatolia, carried out important studies on health. It was put into practice in the Ottoman Empire as the first modern quarantine practices. In the fight against the epidemic, new institutions have been established and vaccines have been developed. As a precaution against epidemic diseases, European states and the Ottoman Empire organized conferences. At these conferences, they have developed joint plans and strategies to combat the epidemic. The foundation of the World Health Organization was laid after these developments. In this study, it was tried to compile

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 8 Sayı/Issue : 2 Yıl/Year : 2022 ISSN -2149-6161

information about health services and measures taken during the epidemic times in Anatolia in the pre-Republican period.

Keywords: Anatolia, quarantine, epidemic, infectious diseases

GİRİŞ

Salgın, kelimesi TDK sözlükte “Bir hastalığın veya başka bir durumun yaygınlaşması ve birçok kimseye birden bulaşması, epidemi” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Günümüzde salgın yerine kullanılan “pandemi” kelimesi Antik Yunancadan pan (tüm)+ demos (insanlar) kelimelerinin birleşmesinden oluşmaktadır ve büyük alanları etkileyen hastalıkları tanımlamakta kullanılmaktadır. Tarihteki bilinen ilk büyük salgının ise, Birinci Dünya Savaşında yayılan “İspanyol Gribi” olarak karşımıza çıkmaktadır. (Ataç ve Uçar, 2006). Anadolu’da geçmişten günümüze salgınlar hep var olmuştur. Bu salgınlarda ilk zamanlarda geleneksel tıp uygulamaları ile tedavi edilmeye çalışılmıştır. Türklerin geçmiş yaşamında önemli yeri olan Şamanizm’den diğer inanışlara sürekli şifa arayışları çeşitli ritüeller ile ilişkili olmuştur. Anadolu coğrafyasında geleneksel olarak sağlık uygulamalarına bakıldığında hekimlik kaynakları hem İslamiyet öncesindeki hem de İslamiyet sonrasındaki inanç ve uygulamalar yer almaktadır. Ayrıca Şaman kültürü köklerine örnek olarak ateşle gerçekleşen uygulamalar örnek gösterilebilir. Alevi-Bektaşî dedeleri ve ocakları vasıtasıyla hastalığa sebep verdiği düşünülen ruhsal varlıkların kovulması, kişinin içinden çıkarılması, zihinsel hastalığı olanların tedavi edilmesi örnek verilebilir. Dedelerin yılanlık, sıracı ve alazlamayı tedavi etmek için okumalarının kökenleri Şaman uygulamalarına dayandırılmaktadır (Bayat, 2006). Bunun dışında bitkisel çözümler ve hayvansal ürünler gibi doğa ile ilgili yönelimler de yer almıştır. Korku, şaşırma, tiksindirme vs. insan duygularının uyandırılması ile yapılan tedaviler, Türk Şamanları tarafından günümüzde dahi tedavi amaçlı yararlanılmaktadır. Şaman, hastanın içine giren kötü ruhla hastayı karşılaştırmakta, hastayı yaşam mücadelesi vermeğe çağırır (Bayat, 2006: 2062)

Cumhuriyet dönemi öncesinde Osmanlı, Selçuklu, Bizans, Roma, Hitit ve diğer Anadolu’da var olmuş medeniyetler sağlık açısından çözüm arayışları içinde olmuştur. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu’da sağlık uygulamaları kurumsallaşmıştır. Anadolu’nun dört köşesinde çeşitli sağlık yapıları yapılmış ayrıca diğer dönemsel yapılarda sağlık hizmetleri sunmuşlardır. Koruyucu hekimliği önemli derecede ilk defa bu dönemde gündeme getirilmiş ve temel ilkeleri oluşturulmuştur. Ancak konu ile ilgili kaynaklarda tedaviler ve ilaçlar ile ilgili olarak detaylı bilgi sunulmamakta; temel sağlık prensiplerini belirtilmektedir, daha ziyade kolay ulaşılabilen ve çeşitli faydaları olan gıdalar ve bitkiler tavsiye edilmektedir (Tekineş, 1998: 57)

Yukarıda belirtildiği üzere Anadolu’daki tedavi uygulamaları çeşitli ritüeller, bitkiler ve bunlara benzer diğer uygulamalar çevresinde şekillenmiştir. Genel olarak Anadolu coğrafyasında Cumhuriyet dönemi öncesinde salgınlara yönelik farklı sağlık hizmetleri bulunmaktadır. Salgın hastalıklar göçmenler, gezginler, ticaret kervanları ve en yaygın olarak savaşlarla yayılmıştır. Birinci Dünya Savaşında askerlerin önemli bir kısmı salgın hastalıklar nedeniyle ölmüştür. Tek tanrılı dinlerde ise hastalıklar tanrının kullara bir cezası olarak da görülmektedir. Dini ve toplumsal özelliklere göre salgınlar toplulukları farklı düzeyde etkilemiştir. Salgınların önlenmesinde ilk ciddi önlemler salgının bulaşma şeklinin bulunması ile ortaya çıkmaktadır. Tarihin farklı dönemlerinde salgınların yayılım hızı bulunan coğrafya ve yaşanan olaylara bağlı olarak artmıştır. Örneğin

savaşlar, göçler ve teknolojinin gelişimi ile artan ulaşım faaliyetleri salgınların yayılmasına katkıda bulunmuştur. Savaşlarda salgın hastalıklar bazen karşı tarafı zayıflatmak amaçlı bir silah olarak kullanılmıştır (Yüksel ve Erdem, 2016: 205). Başlıca salgınlar veba, kolera, tifüs, çüzzam ve grip çeşitleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Salgınlar devletleri yıkmış ve milletlerin yaşam biçimini değiştirmiştir (Mc Carthy, 2014: 263; Ataç ve Uçar, 2006: 33-35). Bu çalışmada salgın dönemleri uygulamalarının hangi dönemde ne şekilde kurumsallığının bulunup bulunmadığı konusunda bilgiler ele alınmaktadır (Nikiforuk, 2001: 30; Lyons ve Petrucelli, 1997: 19). Çalışma derleme niteliğinde hazırlandığı için etik kurul raporu gerektirmemektedir.

Antik Dönemde Sağlık Hizmetleri

Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılar ile elde edilen bilgilere göre, çakmak taşından oluşturulmuş kesici şeklindeki cerrahi aletler gibi, tıp alanında kullanmak amaçlı oluşturulmuş olan aletler de belirlenmiştir (İmir, 2013: 11). Antik dönemde ileri uygarlık olarak sayılabilecek Mezopotamya bölgesindeki Babiller ve Nil nehri etrafında yerleşmiş olan Mısır İmparatorluğu görülebilir. Bu iki uygarlığında birbirinden farklı tarzda bazı tıp uygulamaları bulunmaktadır. Mısırlılar dini ihtiyaçları sebebiyle insan mumyalama işlemlerinde ileri düzeydedir. Bu sebepten ötürü Mısır uygarlığının tıp uygulamaları fayda sağlayıcı ve deneye dayalı bir özellik taşımaktadır. Mezopotamya'nın tıp uygulamaları ise dini etkinlikler ve doğaüstü kavramlar öne çıkmaktadır. Anadolu'daki Hitit uygarlığı iki uygulamadan da yararlanmışlardır. Fakat Mezopotamya uygarlığının tıp görüşü, uygulamalarında ağır basmaktadır (Yalçın, Ünal, Pirdal, Selçuk, 2016: 35-36). Hitit tabletlerinden edinilen bilgilere göre o zamanda salgın hastalıklar büyük bir sorun oluşturmaktadır (Çeçen, 2020).

Hitit metinlerinde temiz olmanın sağlık nedenlerinden ziyade inançları açısından önemli olduğu görülmektedir. Hastaların tedavisi dini ritüellerle gerçekleştirilmiştir. Hastalıkların tedavi edilmesi için de hastalığa neden olan bu gerekçelerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Salgınların gerekçelerine teolojik cevaplar aradıklarından, tedavi yöntemleri de dini içerikte yöntemler ile uygulanıyordu (Ünal, 1980: 493-495). Hititler'in Şulinkatte adında salgın hastalıklar tanrısı bulunmaktaydı. Hitit kralları II. Şuppiluliuma ve II. Arnuvanda'nın vebadan ölmesi, bu dönemde veba hastalığının yaygın olduğunu göstermektedir. Sümerler tarafından yazılan Gilgameş Destanı'nda bir veba tanrısından söz edilmektedir (Gilgameş Destanı, 2001: 86-87). Antik dönemin önemli şehirlerinden Efes'in nüfus azalmasının sebebi, sıtma ve veba salgınları nedeniyle şehir sakinlerinin göç etmesi gösterilmektedir (Emecen, 1991: 227). Anadolu'daki antik Helen uygarlığı başlangıç dönemlerinde hastalık sebepleri genellikle fizik dışı sebeplere dayandırılmaktadır. Roma dönemi yerleşimlerine bakıldığında ise özellikle kente su sağlayan su kanalları büyük öneme sahiptir. Kente ticaret veya başka amaçla kent dışından gelen kişilerin ilk olarak fiziksel bir muayene ile hastalık taşıyıp taşımadıkları değerlendirilmekte ve hamama yönlendirilerek yıkanması sağlanmaktadır (Yalçın vd., 2016: 41)

Bizans Döneminde Sağlık Hizmetleri

Bizans döneminde Hristiyanlık benimsenmeden önce pagan ritüelleriyle tedavi edilmeye çalışılmıştır. Hristiyanlığın kabulü ile birlikte hastalar kiliselerde tedavi edilmeye başlanmıştır. Manastırlarda hastalar için misafir odaları ayrılmıştır ve eczaneler bulunmaktadır. Manastır bahçelerinde tıbbi bitkiler yetiştirilmiş ve rahip hekimler tarafından tedaviler uygulanmıştır ve tedavilerde Doğu Roma İmparatorluğunun yansımaları görülmektedir (Köroğlu, 2005: 241). Bitkisel tedavinin yanı sıra tedavilerde büyülerde kullanılmıştır. Hatta muska ve büyü formülleri bu

dönemde çok yaygın olduğu belirtilmektedir (Yıldırım, 2020; Atak, 2019: 340). Cerrahi tedavi olarak ise bitkisel veya kimyasal ilacı sorunlu bölgeye uygulayıp iltihabı boşaltılmaktadır (Bakır ve Ülgen, 2017: 31). Bizans döneminde IV. Yüzyıldan sonra İstanbul'da açılan hastane sayısı 35'i bulmuştur. Ayrıca Urfa, Kayseri ve Sivas gibi şehirlere de hastaneler açılmıştır. Bu hastaneler aynı zamanda sığınma evi, yaşlı bakım evi, çocuk yuvası ve cüzzamhane olarak da kullanılmış ve Ksenodokyum olarak adlandırılmıştır. Hastane giderleri kamu kaynaklarından karşılanmıştır. İlk veba salgınının imparator Justinianus zamanında (541-543) yıllarında yayıldığı görülmektedir (Mcevedey, 2004: 36). Bu hastalığın tanrının, insanlara bir ceza olarak gönderdiğine dair inanç yaygındır (Hardman, 2012: 55; Akyay, 1974: 209). Bizans döneminde birçok kez (1416-1417, 1447-1448 yılları) Veba salgını ile mücadele edilmiştir. Nüfusun önemli bir kısmı bu salgınlarda ölmüştür. Defnedilemeyen ölümler denize atılmıştır. (Varlık, 2018; Yıldırım, 2020).

Selçuklu Döneminde Sağlık Hizmetleri

Selçuklulardan önceki dönemlerde de Türkler tıp alanında gelişim göstermeye başlamıştır. Selçuklular döneminde ise sağlık eğitimine ve tıbbi tedaviye büyük derecede önem verilerek Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde sağlık kurumları oluşturulmuştur. Selçukluların tıba yönelik bu yatırımlar, devletin gelişmesine ve sosyal refahın yükselmesine sebep olmuştur. Ayrıca Selçuklular, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde bu sağlık kurumlarını idare etmiş ihtiyaç sahiplerine, yolculuk yapanlara ve diğer hastalara belli bir süre ücretsiz tedavi sunmuşlardır (Kesik, 2020: 116). Doktorluk mesleği usta çırak yöntemi ile yetiştirilmiş ve doktorların tamamı darüüşifalara bağlı olarak çalışmışlardır (Vançelik, 2020: 55). Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki sağlık hizmeti ve eğitimi verdiği kurumlar aşağıda maddeler halinde verilmiştir (Kesik, 2020: 130-136)

1. Karaca Ahmet Tekkesi
2. Amasya'daki Darü's-şifa
3. Aksaray'daki Darü's-şifa
4. Akşehir Hastanesi
5. Burdur Veli Dede Türbesi
6. Atabey Cemalettin Ferruh Darü's-şifası:
7. Erzurum Pasinler'deki Toprak Tekke
8. Harput'taki Bimaristan
9. Kastamonu-Ali b. Pervane Hastanesi
10. Kayseri -Gıyaseddin Tıp Medresesi ve Gevher Nesibe Hastanesi
11. Kayseri Erkilet Hızır İlyas Ferah abat Hastanesi (Sanatoryum)
12. Konya - Alâeddin Darü's-şifası, Miskinler-Sırçalı Sultan Tekkesi, Karatay'daki Darü's-şifa, Konya Darü's-şifası
13. Sivas-İzzettin Keykavus Şifahanesi, Sivas-Turan Melek Darü's-şifası
13. Tokat Pervane Darü's-şifası

Selçuklular baharat yolu ve Anadolu'nun farklı bölgelerinden temin ettikleri baharat ve bitkileri, hayvansal ürünleri tedavi amaçlı karışımlar şeklinde kullanmışlardır. Tedavi yöntemlerinde İslam medeniyeti ve Arap tıp yöntemlerinden etkilenmişlerdir (Köroğlu, 2005: 241; Atak, 2019: 337). Cerrahi operasyonlar ise: mesane ve göz ameliyatları, dağlama uygulanan yöntemlerdir (Kahraman, 2011: 255; Kay, 2008: 21-22). Ayrıca bu tedavi süreçlerinde kimyasal ilaçlar ve dualar da kullanılmaktaydı (Karaman, 2011: 255). Selçuklularda görülen salgın hastalıkların başında sıtma, veba salgınları ve cüzzam gibi salgın hastalıklar ön plandadır (Eflaki, 1973: 334; Akın, 2018: 252). Veba Selçuklu devletinde 1. Haçlı seferlerinin baş göstermesiyle birlikte

Anadolu’da yayılmıştır. (Abû'l-Farac, 1987). İlk olarak karantina sistemi uygulanmıştır. Diğer bir önlem ise cesetlerin ağzına kazık tıkararak mikrobun yayılımını engellemek veya gömmek şeklinde yapılan uygulamalardır (Arık, 1991: 45).

Osmanlı Döneminde Sağlık Hizmetleri

Osmanlı dönemi tıp bilimi genel olarak bakıldığında Zorlu’nun “Osmanlı Tıbbına Bakış” adlı eserinde aşağıda belirtildiği şekilde (Klasik Dönem, Batı Tıbbını Tanıma ve Tercüme Dönemi, Batıya Açılış ve Modernleşme Dönemi (1827 sonrası) dönemlere ve dönem içerisindeki uygulamalara ayrılmış olarak incelenmektedir.

Osmanlı Tıp Tarihinin Dönemleri:

I.1450-1730 Arası Klasik Dönem

Bu dönemde sağlık hizmetlerindeki gelişmeler aşağıda maddeler halinde verilmiştir (Vançelik, 2020: 55):

- * Darüşşifa, cüzzamhane ve akıl hastaneleri kurulmuştur.
- * Hekimbaşı uygulaması (Fatih Sultan Mehmet döneminde başlamıştır.)
- * Hıltlar teorisi (Eski tıpta insan vücudunda bulunduğu varsayılan 4 unsurun her biri; kan, balgam, sevdâ, safra) yöntemi tedavide kullanılmaktadır.
- * Cerrah ve Kehhal (Göz doktoru) uygulamaları bulunmaktadır.
- * Danışman hekim uygulaması bulunmaktadır.

Veba salgını 16. Yüzyılda Osmanlı devletini derinden etkilemiş ve padişah dahi sarayını terketmek zorunda kalmıştır. Salgın esnasında dükkanların çoğu kapatılmış, mahkûmlar bırakılmıştır. (Varlık, 2018)

II. 1730-1825 Arası Batı Tıbbının Tanınması ve Tercüme Edilmesi Dönemi

Bu dönemde tıp eğitiminde yenileşme uygulamaları başlamıştır ve yabancı dilde eğitimler başlamıştır. Tıp kitaplarında klasik eserlerin yanında Batı dünyasından eserler tercüme edilmiştir. Dönem içerisinde önemli bazı kişiler; Ömer Şifai, Ali Münşi, Şanizade Mehmed Ataullah gibi isimlerdir (Vançelik, 2020: 55).

III. 1827 Sonrası Batı Dünyasına Açılma ve Tıpta Modernleşme Dönemi

Veba ve ardından kolera, tifüs ve tüberküloz gibi diğer bulaşıcı hastalıklar 19. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı topraklarında yaygın olarak görülmüştür. Halk sağlığı çalışmaları 1800’lü yıllarda başlamış ve kurumlar kurulmuştur. Ayrıca Gülhane’de 1827 yılında Mustafa Behçet’in çabalarıyla Tıbhane-i Amire kurulmuştur. 1827 yılında Şehzadebaşı’nda Cerrahane oluşturulmuştur. Oluşturulan kurumlar 1836 yılında birleştirilmiştir. 1839 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane isminde kurum oluşturulmuştur. Osmanlı’da batı devletlerinin baskısı ile modernleşme sebebi sonucunda, devletin sağlık sınırlarını kontrolü amaçlamasıyla karantina sistemi meydana getirilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak İstanbul’da, daha sonra 1840 yılında İzmir karantina uygulamaları taşrada kullanılmaya başlanmıştır (Başagaoglu, 2013: 30)

Osmanlı döneminde alınan önlemlerin başında, uzman yetersizliği nedeniyle Avrupa devletlerinden yabancı hekimlerin getirilmesi, dönemin modern hastanelerin kurulması gelmektedir (Artvinli,

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 8 Sayı/Issue : 2 Yıl/Year : 2022 ISSN -2149-6161

2018; Ersoy, Gungor ve Akpınar, 2011). 19. yüzyıldaki kolera, veba, sarıhumma, sıtma ve tifüs salgınlarını önlemek ve kontrol etmek için uluslararası tedbirlerin alınması, Avrupa devletlerinin önderliğinde bir dizi Uluslararası Sağlık Konferansları düzenlenmiştir. 1851'de başlayan ve 1938'de sona bulan konferanslarda kolera, veba ve sarıhumma ile ilgili uluslararası karantina teknikleri ve salgın hastalıklarla mücadele yöntemleri belirlenmiş, bu önlemlerin uygulanması için seyahat ve göç politikaları geliştirilmiş ve ticaret yollarını korumak için bir dizi Uluslararası Sağlık Sözleşmesi onaylanmıştır. Bu konferanslardan biri de 1866 yılında İstanbul'da yapılmıştır. Uluslararası Sağlık Konferansları ve Sözleşmeleri, Dünya Sağlık Örgütü'nün ve salgın hastalıkların kontrolüne ilişkin mevcut uluslararası mevzuatın temellerini atmıştır. Konferansların sonuçlarına bakıldığında, Avrupa'daki salgın hastalıkların sıklığını ve şiddetini azaltmada da etkili olmuştur (Ersoy, Güngör ve Akpınar, 2011).

Osmanlı Döneminde alınan diğer salgın önlemleri aşağıda maddeler halinde verilmiştir:

*İlk karantina uygulamaları, özellikle liman şehirlerinde (İstanbul, Çanakkale, İzmir) 1838 yılında uygulanmaya başlamıştır. Karantina istasyonları kurulmuştur. Yabancı gemiler ve Osmanlı gemileri farklı yerlerde karantina altında bekletilmiştir (Sarıyıldız, 2015:273).

*Salgın hastalıklara koruyucu tedavi aşısı üretme çalışmaları amaçlı Bakteriyolojihane-i Şahane kurulmuştur. Üretilen aşılarda diğer ülkelere de gönderilmiştir (Yıldırım, 2010:12).

*İstanbul Hıfzıssıhha Şûrası, karantina tedbirlerini düzenlemek üzere 1839 yılında padişah Abdülmecit'in (1839-1861) zamanında kurulmuştur (Ersoy, Güngör ve Akpınar, 2011)

*Karantina tedbirleri kişi ayırt etmeden uygulanmıştır. 1843'de İstanbul'a gelen Prusya Prensi Albert ve Almanya Büyükelçisi için de karantınayı geçirecekleri yer tahsis edilmiştir (Euronews, 2020).

*II. Abdülhamit döneminde Avrupa'dan etüv makinaları getirilmiştir (Böke, 2009:142).

*Hacılar hastalıklarının yayılmasında önemli rol aldığı için, hac bölgesinde özel önlemler alınmış ve hacdan gelenler karantina altına alınmıştır.

*Adalar da karantina alanları olarak kullanılmıştır. İzmir Urla'da 1865 yılında Urla tahaffuzhanesi yaptırılmıştır ve deniz yoluyla gelen kişiler bu adada karantinaya alınmıştır. 1830'da kolera salgınında İstanbul'daki Kız Kulesi karantina hastanesine dönüştürülmüştür. 1837'de hastalar bu adada karantinaya alınmıştır (Hürriyet, 2020).

*Hastalık vakalarının görüldüğü şehirler karantina altına alınmıştır. Şehre giriş çıkışlar kontrollü yapılmıştır. Karantina alanları yeterli gelmediği durumlarda gemiler de izolasyon alanı amaçlı kullanılmıştır.

*1889-1892 yılları arasındaki influenza salgınında İstanbul'daki bütün eğitim kurumlarında, eğitime geçici olarak ara verilmiştir. Bir başka influenza salgınında 1918 yılında eğitim kurumları ve eğlence yerleri belirli bir tarihe kadar kapatılmıştır (Yıldırım, 2020).

Osmanlı son döneminde yaşanan Osmanlı – Rus savaşları, Balkan savaşları ve I. Dünya Savaşı sürecinde yaşanmış olan ve Millî Mücadele döneminde de süren sağlıktaki sıkıntılar; frengi, tifüs, sıtma ve verem benzeri bulaşıcı hastalıkların etkili olmasına ve yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Balkan Savaşlarının kaybedilmesi ile birlikte geri dönen askerlerde dizanteri ve kolera salgınları başlamıştır. Mevcut hastaneler ve tahaffuzhaneler yeterli gelmeyince hastane görevi görebilecek tüm alanlar (hanlar oteller, camiler, mezarlıklar, çiftlikler, tren istasyonları, okullar, yalılar,

190

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaysad>

(BOZKAYA, M.)

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 8 Sayı/Issue : 2 Yıl/Year : 2022 ISSN -2149-6161

kışlalar) hastaneye dönüştürülmüştür. Sıhhiye Nezareti geçici kolera hastaneleri kurmuştur. Belediye kadınlar ve göçmenler için hastane kurmuştur. İstanbul genelinde toplamda 90 civarında kolera hastanesi oluşturulmuştur. Birinci Dünya Savaşı esnasında İstanbul'a getirilen yaralı askerlerin tedavileri cemaat, azınlık ve yabancı hastaneleri dahil olmak üzere bütün hastanelerde yapılmaktaydı. Ayrıca Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti kamu kurumlarını, camileri, eğitim kurumlarını ve bazı evleri hastaneye dönüştürmüştür (Yıldırım, 2020).

Millî Mücadele sürecinde de salgın hastalıklar yanında, sağlık hizmetlerinde de yeterli olunmadığı görülmüştür. Örneğin malzeme yetersizliği sebebiyle tedavilerin karşılanamaması sıkıntısı yaşanmıştır. Fakat eldeki tüm imkânlar tedavi amacıyla kullanılmaya çalışılmıştır (Arslan, 2021:397). Cumhuriyetin ilanı ile birlikte sağlık bakanı Refik Saydam döneminde salgın hastalıklara yönelik kalıcı kurumlar kurulmuş ve bakanlık teşkilatı ulusal ölçekte örgütlenmiştir. Bulaşıcı hastalıklarla mücadelede çalışacak insan gücü eğitilmiş, teşkilat örgütlenmesi sağlanmış ve mevzuat alt yapısı oluşturulmuştur. Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi kurulmuş, aşı ve serum geliştirilmeye başlanmış, sağlık sistemi altyapısı güçlendirilmiştir. Bu dönemde üretilen aşılar yurtdışına da gönderilmiştir. (Metintaş, 2008; S.S.Y.B., 1973).

SONUÇ

Salgın hastalıklar, insanlık tarihinde olduğu gibi Anadolu coğrafyasının tarihinde de önemli bir yer edinmiştir. Geleneksel şifa arayışları ile tedavi çabaları oluşmuştur. Ruhsal ve bedensel tedavi bu arayışlar çerçevesinde şekillenmiştir. Sağlık hizmetleri, Anadolu'da özellikle Bizans'tan başlayarak Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde gelişerek kurumsallaşmıştır. Aynı coğrafyada kurulan Cumhuriyet döneminde de sağlık alanı gelişmeye devam etmiştir. Hastalıkların çeşitlerine göre farklı tedaviler uygulanması dışında, hastalık alanında uzmanlaşmış özel kurumlar da oluşturulmuştur. Karantina uygulamalarında dönem şartlarına bağlı olarak değişen imkanlar tedaviler üzerinde belirleyici olmuştur.

Salgınlarda mücadelede tedavi hizmetleri ne kadar gelişmiş olursa olsun hastalanan kişi sayısı arttığında, sağlık hizmetleri kapasitesi yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle salgının yayılmasını önleme amaçlı faaliyetler ön plana çıkmaktadır. Bir önceki salgınla başa çıkma stratejileriyle edinilen tecrübe ve uluslararası işbirliği faaliyetleri diğer önemli özelliklerdir. Salgın hastalıklar, uluslararası işbirliğini zorunlu hale getirmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün temelleri bu dönemde atılmıştır. Salgın hastalıklar aynı zamanda, sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde yeni modellerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Geçmişteki salgınların incelenmesi günümüz salgınların çözümüne katkı sağlayabilir. Salgın hastalıkların tarihi hakkında çalışmalar yapan araştırmacılar, salgın hastalıkların yönetimini sürdüren bilim kurullarında yer alması önerilebilir.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abûl-Farac, G. (1987), Abû'l-Farac Tarihi, II, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akın, H. (2018). "Felaket Geliyorum Demişti: Ortaçağ'da Yaşanan Büyük Veba Salgını ve Toplumsal Yaşamdaki Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", Kebikeç, S: 46, ss. 247-296.

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 8 Sayı/Issue : 2 Yıl/Year : 2022 ISSN -2149-6161

- Akyay, N. (1974), “Türkiye’de Veba Salgınları ve Veba Hakkında Eski Yayınlar”, 8(2), Mikrobiyoloji Bülteni, Ankara: Bilimsel Tıp Yayınları, s.209-219.
- Arık, F.Ş. (1991), “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Veba Salgınları” 15(26), Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s.27-57.
- Arslan, M. (2021). Avrasya Uluslar arası Araştırma Dergisi, Anılarda Milli Mücadele Döneminde Sağlık Koşulları ve Verilen Sağlık Hizmetleri C9. S.27: 397-415.
- Artvinli, F. (2018) Pinel of İstanbul: Dr Luigi Mongeri (1815–82) and the Birth of Modern Psychiatry in the Ottoman Empire, History of Psychiatry, 4: 424-437.
- Ataç A. ve Uçar M. (2006). Önemli Bulaşıcı Hastalıklar ve Yaşam Sürecine Etkileri. Bilim Tarihi Araştırmaları 2006;(2):33-42.
- Atak, S. (2019) Tedavi Yöntemleri Açısından Selçuklu ve Bizans Pratikleri’nin Tahlili, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD) Cilt/ 5, Sayı: 11, , ss. 325-345.
- Bakır, A. ve Ülgen, P. (2017), “Bizans’ta Tababet Kültürü Bilimi ve Çalışmaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Cappadocia Journal of History and Social Sciences, Vols.1-9, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Yayınları, s.15-39.
- Başagaoglu, İ., Aksu, M. (2013). Lokman Hekim Journal, İzmir Urla – Klazomenai Karantina Teşkilatı (VIII):30-31.
- Bayat, F. (2006). Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Böke, P. (2009). ÇTTAD, İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900), VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz):137-159.
- Çeçen, S. (2020). “Çivi Yazılı Belgelerde Anadolu’da Salgın Hastalık”, Kafdağı, Cilt 5, Sayı 1, 13-17.
- Eflaki, A. (1973), Ariflerin Menkıbeleri (Menakib al-Ârifin), Cilt 1, Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Emecen, F. (1991). Ayasuluk. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt 4, s. 225-227). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ersoy, N., Gungor, Y. ve Akpınar, A. (2011). International Sanitary Conferences from the Ottoman Perspective (1851-1938). Hygiea Internationalis An Interdisciplinary Journal for the History of Public Health, 10(1), 53-79
- Euronews (2020). Osmanlı’da karantina nasıl başladı? ‘Şeriata uygun mu?’ tartışması; halkın ‘istememezük!’ isyanları. Euronews. <https://tr.euronews.com/2020/03/26/osmanli-karantina-nasil-basladi-seriata-uygun-mu-koronavirus-covid-istememezuk> (Erişim Tarihi: 09.02.2022).
- Gilgamesh Destanı. (2001). (M. Ramazanoğlu, Çev.) Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Hardman, L. (2012), The History of Medicine, Amerika: Lucent Books Perss.
- Hürriyet (2020). Boğaz’ın En Güzel Kızı. Hürriyet e-Gazete. <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/bogazin-en-guzel-kizi-41566508> (Erişim Tarihi: 20.02.2022).

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 8 Sayı/Issue : 2 Yıl/Year : 2022 ISSN -2149-6161

İmir, Ç. Anadoludaki Sağlık Mabedleri. <https://guncel.tgv.org.tr/journal/44/pdf/100105.pdf> (Erişim Tarihi: 29.03.2022).

Kahraman, A. (2011), “Tedavi”, Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi Cilt 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.254-256.

Kay, E. (2008), “Muyiddin Mehî'nin Müfid (Nazmü't-Teshil) Adlı Eseri (İnceleme-Metin Dizin) ve Bu Eserin XV. Yüzyıl Türk Tıp Dili'nin Oluşumundaki Yeri” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı.

Kazancıgil, A. (2004). Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türkiye’de Tıp Tarihi. C.2,S.4,213-234.

Kesik, M. (2020). Tarih Dergisi, Selçuklular’da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi. (2020/1): 115-144.

Köroğlu, G. (2005), “Bizans’ta Hekim Azizler, Eyüp’teki Kosmos ve Domianos Kilisesi”, Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler I-VIII, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, s.240-246.

Lyons AS, Petrucelli RJ. (1997). Çağlar Boyu Tıp (Çev. Nilgün Güdücü). Roche. İstanbul: Omas, 19.

Mc Carthy J. (2014). Ölüm ve Sürgün. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 263-264.

Mcevedy, C. (2004), Ortaçağ Tarih Atlası, Çev. Ayşen Anadol, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Metintaş, M. Y. (2008) Refik Sağlam’ın Yaşamı ve Kişiliği.. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Nikiforuk A.(2001). Mahşerin Dört Atlısı. Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi. (Çev. Selahattin Erkanlı). İstanbul: İletişim Yayınları, 30.

S.S.Y.B. (1973) Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl. Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları.

Sarıyıldız, G. (2015) Osmanlı Sıhhiye Rüşum Tarifesi ve Muhtelit Sıhhiye Rüşum Tarifesi Komisyonları: Kapitülasyona Giden Bir Süreç. Osmanlıdan Cumhuriyete Sosyo Kültürel-Siyasi Yansımalar, Prof. Dr. Ali İhsan Gencer Anısına. İstanbul: Derin Yayınları içinde: ss. 271-318.

TDK (2022). Türk Dil Kurumu Başkanlığı, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.02.2022).

Ünal, A. (1980). Hitit Tıbbının Ana Hatları . BELLETEN, 44 (175) , 475-496.

Vançelik, S. (2020). Türkiye’de Sağlık Politikası ve Gelişimi. Sağlık Politikaları Anadolu Üniversitesi Yayını No: 4149.

Varlık, N. (2018) Osmanlılarda Veba Salgınları, Toplumsal Tarih, 296: 30-36.

Yalçın, B. M., Ünal M., Pirdal, H., Selçuk, Y. (2016). Türk Aile Hek Dergisi, Anadolu tıp Tarihi – Bölüm I. 20 (1): 33-44.

Yıldırım, N. (2010) İstanbul’un Sağlık Tarihi. İstanbul: Ajansfa.

Yıldırım, N. (2020). İstanbul’da Sağlık Hayatı. Cilt 4 <https://istanbultarihi.ist/107-istanbulda-saglik-hayati> (Erişim Tarihi: 01.03.2022)

Yüksel, O. ve Erdem, R. (2016). Biyoterörizm ve Sağlık. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 19(2): 203-222.

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 8 Sayı/Issue : 2 Yıl/Year : 2022 ISSN -2149-6161

Zorlu, T. (19.04.2016). Osmanlı Tıbbına Bakış. <http://betim.org.tr> (Erişim Tarihi: 19.03.2022).